

VON BELEIDSPLAN 2023 - 2028

17 november 2022

Inleiding

De orgelbouw is vanouds een zeer gerespecteerde sector in Nederland. In de loop der eeuwen zijn veel historische orgels door Nederlandse orgelbouwers gemaakt en voor het overgrote deel geplaatst in Nederlandse kerken. Deze historische orgels vormen een uniek onderdeel van het Nederlandse cultureel erfgoed, dat onderhouden en behouden moet worden voor Nederland. Daarnaast hebben Nederlandse orgelbouwers in de loop der jaren ook veel orgels geplaatst in buitenlandse kerken en concertzalen, etc. Daarmee heeft de Nederlandse orgelbouw een goede internationale reputatie opgebouwd.

Een van de meest ingrijpende ontwikkelingen voor de hedendaagse orgelbouw is de gestage terugloop van het aantal kerkbezoekers. De ontkerkelijking die nu al ruim een halve eeuw aan de gang is, heeft een negatieve invloed op de sector en maakt dat de orgelbouw steeds meer onder druk komt te staan. Deze ontwikkelingen waren mede aanleiding voor het bestuur van de Vereniging van Orgelbouwers in Nederland (VON), om een eigen beleidsplan op te stellen voor de sector. Het beleidsplan dat een scope heeft van vijf jaar, is besproken in het VON bestuur en na bespreking met de leden formeel vastgesteld in de ledenvergadering van 17 november 2022.

Het beleidsplan begint met een beschrijving van het werkveld van de orgelbouwsector in historisch perspectief. Daarna wordt een aantal problemen geanalyseerd waar de hedendaagse orgelbouw mee geconfronteerd wordt. Vervolgens wordt op basis van deze problemen een aantal beleidsthema's gepresenteerd, die voor de komende vijf jaar het beleid vormen van de VON.

De Orgelbouw in Nederland

Het werkveld van de orgelbouwer bestaat uit kerken en andere gebouwen waar orgels staan die onderhoud en restauratie nodig hebben, of waarvoor nieuwe orgels in opdracht worden gegeven, in Nederland, in Europa, maar soms ook verder weg. In Nederland zijn op dit moment bij benadering nog zo'n 4000 kerken waarin een actieve godsdienstbeleving plaats vindt. Globaal 2300 Protestantse kerken en 1700 Katholieke kerken. De ontwikkeling in de samenleving laat zien dat aan de ontkerkelijking voorlopig nog geen einde komt. Het werkveld voor de orgelbouwer is dus aan het afnemen in Nederland. De organisatie Monumentenzorg is de belangrijkste opdrachtgever bij het restaureren van orgels in kerken. Monumentenzorg maakt melding van circa 700 monumentale orgels in Nederland, die bijna allemaal op de monumentenlijst staan. Jaarlijks worden er (met behulp van subsidiegelden) zo'n 30 à 40 orgelrestauraties in opdracht gegeven. Uiteraard geven ook individuele kerkbesturen restauraties en onderhoud van orgels in opdracht.

Aantal bedrijven en werknemers in de orgelbouw in Nederland in historisch perspectief

De organisatiegraad van orgelbouwers is door de jaren heen altijd vrij behoorlijk geweest. In het begin van de twintigste eeuw beginnen de orgelbouwers zich in Nederland te verenigen: in 1903 wordt de "Vereniging van Orgelmakers Patroons in Nederland" opgericht. In de begin jaren '30 kwam er een scheiding der geesten en ontstonden twee verenigingen. In 1933 zag de Nederlandse Bond van Rooms Katholieke Orgelbouwers St. Cecilia het levenslicht.

Enkele jaren later, in 1935, werd de Bond van Protestantse Orgelbouwers in Nederland opgericht.

De jaren voor de 2^e Wereldoorlog lijken voor de orgelsector vrij stabiel. In die tijd zijn er zo'n 20 bedrijven actief in de branche. Na de oorlog werd de kerkenbouw weer ter hand genomen en waren er navenant meer mensen nodig om orgels te maken. Ook moesten veel orgels hersteld worden. Een enquête uit 1949 laat zien dat er toen ongeveer 26 bedrijven in de sector werkzaam waren.

Beide verenigingen waren qua ledenaantal ongeveer even groot. De gemiddelde bedrijfsgrootte was echter bij de Katholieke vereniging veel groter. Telde de Protestantse Bond 7 leden met circa 57 werknemers, de RK bond had in die tijd 9 leden met in totaal circa 145 werknemers. Bij enkele bedrijven was zelfs sprake van vele tientallen werknemers. Daarnaast waren er nog zo'n 10 ongeorganiseerde bedrijven met circa 57 werknemers. In totaal werkte er dus eind jaren '40, begin jaren '50, zo'n 257 werknemers in de bedrijfstak.

In de begin jaren 60 nam het aantal werknemers gestaag toe. De branche bereikte medio jaren 60 zijn piek. Een krantenartikel van die tijd maakte melding van plusminus 500 werknemers. Bronnen binnen de VON spreken in die tijd over circa 350 werknemers, min of meer evenredig verdeeld over Protestant en Katholiek. Groter is de sector nooit geworden.

In die tijd groeide de wil in beide verenigingen om meer met elkaar te gaan samenwerken. Dat resulteerde in 1967 in de oprichting van de Federatie van Orgelbouwbedrijven. Bij de start telde de Federatie 26 leden met circa 350 werknemers. De samenwerking beviel zo goed dat 11 jaar later in 1976 de afzonderlijke "bloedgroepen" (protestant en katholiek) verdwenen en de huidige VON werd opgericht (de Vereniging van Orgelbouwers in Nederland).

In de jaren '70 kwam de ontkerkelijking in Nederland goed op gang. Kerken werden gesloten en het aantal te onderhouden orgels nam verhoudingsgewijs af. Ook het aantal opdrachten voor nieuwe orgels liep terug. Dat werd voor een deel gecompenseerd door de export die in diezelfde periode op gang kwam. Het aantal orgelbouwers in de sector nam ook gestaag af, maar de vermindering van het aantal werknemers kwam vooral doordat de bedrijven gemiddeld genomen, kleiner werden.

In 1987 constateert de VON dat "het overleven momenteel het belangrijkste doel is voor de vereniging". In 1988 telde de VON nog ruim 20 leden met circa 200 werknemers. In de jaren daarna blijft het aantal leden ongeveer hetzelfde, maar neemt het aantal werknemers in de branche verder af. Vandaag de dag heeft de VON 18 leden met ongeveer 150 werknemers.

Zoals uit het historisch perspectief blijkt is de Orgelbouw in Nederland met een alsmaar dalend aantal werknemers in een neergaande spiraal terecht gekomen. Het aantal werknemers is inmiddels zo klein, dat vakbond FNV enkele jaren geleden besloten heeft niet meer aan de Cao onderhandelingen mee te doen. Gelukkig is CNV wel aan boord gebleven. Die hebben we ook hard nodig om tot een eigen cao te komen.

VON beleidsthema's 2023 – 2028

In 2022 is in het VON bestuur gesproken over de ideeën die er bij de leden leven over de ontwikkeling van een VON beleid voor de komende vijf jaren en de wenselijkheid om dat beleid ook daadwerkelijk concreet te maken. Gedachte achter dit beleid is dat de VON meer ambitie moet tonen en meer moet zijn dan alleen een vereniging voor cao en pensioen.

Uit de discussie in het bestuur kwam naar voren dat de VON zich zeker niet alleen met cao en pensioen zou moeten bezighouden. Er is een veelheid aan thema's, die van belang zijn voor de leden, zoals de arbo wetgeving, RI&E, algemene leveringsvoorwaarden, vakopleiding orgelbouw, collectieve verzekeringen, zichtbaarheid via de website, promotie van de branche via een gezamenlijk mobiel orgel, loodcorrosieproject, uitvoeringsrichtlijn voor het historisch orgel, jaarlijks contact met publieke organisaties, open dagen, etc. Op zich is dat een aanzienlijke lijst aan activiteiten.

Door allerlei oorzaken is echter de afgelopen jaren op deze dossiers te weinig voortgang geboekt. Omdat er zorgen zijn over de ontwikkeling van de orgelbouw in Nederland en het als maar krimpend aantal werknemers in de branche, is er behoefte om duidelijke keuzes te maken en beleidsthema's te benoemen die er echt toe doen.

Problemen voor de Nederlandse orgelbouw

1. Krimpende (Nederlandse) markt

Als gevolg van kerksluitingen neemt het aantal aanvragen voor onderhoud en revisie van orgels al sinds jaren af. Daarnaast zijn er zorgen over het huidige subsidiebeleid. Vanwege de binnen de kerken beschikbare budgetten blijft restauratiewerk in veel gevallen beperkt tot deelrestauraties. Nieuwbouw van kerkorgels is in Nederland een uitzondering. Hoewel er nog steeds orgels geëxporteerd worden naar andere landen, zien we ook daar vanwege ontkerkelijking een krimpende markt.

2. Gebruik van het orgel

In veel kerken is het gebruik van het orgel inmiddels onderwerp van discussie. Zo oriënteert men zich in Protestantse kerken meer op het gebruik van andere instrumenten en stellen steeds meer Rooms Katholieke kerken zich tevreden met een elektronisch surrogaat. De positie van kerkmusici staat niet alleen om budgettaire, maar ook om andere redenen meer en meer onder druk. Het spreekt voor zich dat dit zorgwekkende ontwikkelingen en tendensen zijn voor de toekomst van het orgel in de kerken en de orgelbouw in Nederland.

3. De impact van de Coronacrisis

De coronacrisis ligt inmiddels enkele jaren achter ons; gelukkig worden er weer kerkdiensten gehouden. Helaas heeft de coronacrisis wel een extra impuls gegeven aan de reeds ingezette ontkerkelijking. Het aantal kerkbezoekers is mede daardoor sneller gedaald. Daarnaast hebben kerken tijdens de coronacrisis geleerd dat het mogelijk is onderhoud en revisie van orgels nog een jaartje uit te stellen.

Al met al trekken deze ontwikkelingen een sterke wissel op de inkomsten van kerken. Feit daarbij is dat het orgel gewoonlijk een sluitpost is op de begroting. Naar verwachting zullen de terugval in kerkbezoek en de dalende inkomsten van kerken de komende jaren goed merkbaar zijn in het aantal opdrachten en de voor orgelprojecten beschikbare budgetten. Ook bij de commercieel geëxploiteerde kerkgebouwen staan door dalende inkomsten de

voor orgelonderhoud beschikbare budgetten onder druk. Gegeven het feit dat de doorlooptijd van een orgelproject doorgaans lang is, zijn de gevolgen van een crisis in de orgelbranche pas met vertraging merkbaar. Een crisis ijlt in de orgelbranche langer na dan in andere sectoren. Crises zijn overigens niet alleen merkbaar op de binnenlandse markt, maar leiden ook tot een meer protectionistische houding van buitenlandse klanten. Daarnaast voelen sponsors en subsidiënten in crisistijd een (morele) druk om als eerste de eigen markt in stand te houden. Dat is nadelig voor de concurrentiepositie van Nederlandse orgelmakerijen die in het buitenland werkzaam zijn.

4. Stijgende prijzen van energie, gas, grondstoffen en materialen

Net als andere branches heeft ook de orgelbouw in Nederland, mede vanwege de inval in Oekraïne en de sancties voor Rusland, te maken met sterk oplopende prijzen voor energie & gas. Daarnaast zien we ook op de markt van grondstoffen en materialen voortdurende prijsstijgingen op ons afkomen. Doorberekenen van deze prijsverhogingen is, zeker bij klanten met langlopende contracten, lang niet altijd mogelijk. Gevolg is dat de bedrijfsresultaten voor orgelbouwers steeds meer onder druk komen te staan.

Kansen en mogelijkheden voor een toekomstbestendig orgelbouw beleid

1. VON Opleiding Orgelbouw en het borgen van kennis

Met het oog op de instandhouding van de kennis van het ambacht is het van groot belang kennis te borgen. Het blijft noodzakelijk voor de continuïteit van onze leden om voortdurend jonge mensen op te leiden tot nieuwe toekomstige orgelbouwers. Daarnaast dienen bestaande medewerkers ook hun kennis te verbreden. Met een krimpend aantal personeelsleden is een bredere inzetbaarheid van medewerkers een vereiste voor de continuïteit van het bedrijf.

Bij gebrek aan een eigen vakopleiding in Nederland heeft de VON zo'n 20 jaar geleden een oriëntatie cursus voor medewerkers van aangesloten lidbedrijven georganiseerd. Vanwege geringe instroom kon die cursus de laatste jaren helaas niet doorgaan. Inmiddels heeft de VON een plan ontwikkeld om de Opleiding Orgelbouw nieuw leven in te blazen. De opleiding bestaat uit vier modules en gaat in 2023 weer van start. Bedoeling is ieder jaar één module te verzorgen. Een module bestaat uit een orgelbouw technisch deel en een meer theoretisch deel. De opleiding is in eerste instantie bedoeld voor medewerkers van VON leden, maar bij voldoende ruimte zijn ook loto-studenten, Orgeladviseurs en andere externe welkom. In bijlage 1 zijn de volledige inhoud en de vier modules van de VON opleiding Orgelbouw weergegeven.

Een Orgelmakerij is een 'kweekvijver' voor jong talent. Jongeren met een bijzondere belangstelling voor houtbewerking, muziekinstrumentenbouw en restauratietechnieken kunnen zich door middel van bedrijfsstages ontwikkelen binnen orgelmakerijen. Op deze manier kunnen zij kennismaken met het orgel en zich later ontplooiën tot volwaardige orgelbouwers die het vak verstaan.

Daarnaast organiseert de VON in samenwerking met het College van Orgeladviseurs Nederland (CvVON) jaarlijks een studiemiddag rond een actueel thema. Vanwege corona konden die de afgelopen jaren niet doorgaan. De komende jaren willen we weer een start maken met de jaarlijkse studiedagen.

2. Cao en pensioen

Het bestuur en de leden van de VON hechten grote waarde aan een eigenstandige cao. Gelukkig heeft de orgelbouw al vele jaren een cao die goed aansluit op de ontwikkelingen in de sector. De cao is belangrijk als het gaat om het creëren van een gelijk speelveld, zowel naar concullega's als naar opdrachtgevers. Een eigen cao voor de orgelbouw is geen vanzelfsprekendheid. Dat blijkt uit het feit dat vakbond FNV enkele jaren geleden besloten heeft niet langer mee te onderhandelen bij deze cao. Het is belangrijk goede relaties te blijven onderhouden met de CNV. Zonder vakbond kunnen we namelijk geen eigenstandige cao afsluiten. Daarom is het belangrijk dat de CNV goed geïnformeerd wordt over de belangrijkste ontwikkelingen in de Nederlandse orgelbouw.

Voor het pensioen van de medewerkers van VON leden is de orgelbouw, net als de tentoonstellingsbouw en de houthandel aangesloten bij het bedrijfstakpensioenfonds voor de meubelindustrie. Door de samenwerking van deze vier bedrijfstakken is er een robuust pensioenfonds ontstaan, dat voldoende in staat is om de uitdagingen in de pensioenwereld op te pakken. De komende jaren staat de ontwikkeling en invoering van het nieuwe pensioencontract hoog op de agenda. Een complexe en ingewikkelde operatie, die de VON nooit in zijn eentje zou kunnen oppakken. Daarom is het bestuur van de VON blij dat de orgelbouw mee kan draaien met en profiteren van de kennis en expertise van het bedrijfstakpensioenfonds voor de meubelindustrie. Daarmee is een duurzaam pensioen voor medewerkers van VON leden voor de komende jaren gegarandeerd.

3. 'Zichtbaarheid' van de orgelbouw

De 'zichtbaarheid' van de Nederlandse orgelbouw laat te wensen over. Het orgel en in het verlengde daarvan ook de orgelbouw, worden geassocieerd met religie en met programma's als 'Nederland zingt'. Voor breder maatschappelijk draagvlak is een actievere houding van orgelmakers nodig. Inzicht in het vak draagt bij aan interesse en draagvlak voor instandhouding van orgels. Dat is ook van belang in het kader van behoud van de orgelbouw en de historische orgels, als cultureel erfgoed in Nederland.

De VON leden hebben zich de afgelopen jaren ingezet om gezamenlijk te werken aan de totstandkoming van een gezamenlijk ontwikkeld Mobiel Orgel. Hoewel dit project mede door corona vertraging heeft opgelopen, is het de bedoeling het Mobiele Orgel in 2023 te presenteren aan het grote publiek. Daarna zal het Mobiele Orgel ingezet worden als promotie-instrument bij allerlei activiteiten in de branche, zoals de Open Monumentendag, de landelijke orgeldag, etc.

4. Netwerken met stakeholders

Mede vanwege de perikelen rond corona hebben contacten met stakeholders de laatste jaren op een lager pitje gestaan. Het is de bedoeling om de komende jaren de contacten in het netwerk opnieuw aan te halen en te versterken. Het ontwikkelde VON beleidsplan 2023 – 2028 kan daar een eerste aanleiding voor zijn.

5. Vergrijzing en kennismanagent

De gemiddelde leeftijd van medewerkers in de orgelbouw is relatief hoog. Binnen nu en 10 jaar zullen veel ervaren medewerkers met pensioen gaan. Daarmee stroomt veel kennis, knowhow en ervaring weg uit de sector. Deze uitstroom wordt niet of onvoldoende gecompenseerd, door gekwalificeerde instroom aan de onderkant. De instroom van jongeren in de sector loopt al jaren terug. Daarnaast loopt het werk terug en daalt het aantal grote opdrachten in de sector. Gevolg is dat de reeds ingestroomde medewerkers steeds minder

ervaring op kunnen doen binnen (langlopende) projecten. Daardoor wordt het ook steeds lastiger om je als beginnend orgelmaker al werkend en lerend, te ontwikkelen tot een volwaardig orgelbouwer. Mede door deze vergrijzing en door de afname van nieuwe instroom ontstaat er een verschraving van kennis, knowhow en ervaring in de orgelbouwsector in Nederland.

BIJLAGE 1 Opleiding Orgelbouw VON

De opleiding krijgt – verdeeld over 4 opeenvolgende jaren – zijn beslag. Elke module bestaat uit een orgelbouw-technisch deel en een meer theoretisch deel. De orgelbouw-technische cursussen worden door VON-leden verzorgd. Voor de theoretische cursussen worden externe deskundigen benaderd.

Module 1

Windladen (1a)	Evolutie, techniek, typologie, uitleggen van de windlade (3 cursusdagen)
Restauratie (1b) documenteren	Restauratiefilosofie (alg.), ontwikkelingen, uitgangspunten, Monumentenbeleid orgels, URL, Restauratiefilosofie (orgels) (3 cursusdagen, incl. excursie) toets / examenopdracht (1 cursusdag)

Module 2

Mechaniek (2a)	Mechaniek, tractuursystemen en klaviatuur (3 cursusdagen, incl. excursie)
orgelbouw (2b)	Geschiedenis en ontwikkeling van de orgelbouw, orgeltypes (3 cursusdagen, incl. excursie) toets / examenopdracht (1 cursusdag)

Module 3

Windvoorziening (3a)	Historische ontwikkeling, typologie, samenhang en techniek windsysteem, (3 cursusdagen incl. excursie)
Veiligheid en Regelgeving	(3b) Veiligheid, arbo, regelgeving (2 cursusdagen) toets / examenopdracht (1 cursusdag)

Module 4

Pijpwerk (4a)	Pijpwerk, typologie, orgelmetaal, mensuren, intonatie en stemmingen (3 cursusdagen)
Materiaalkennis (4b)	Hout, leer, metaal, lijmsorten, oppervlaktebehandelingen (2 cursusdagen, incl. excursie). toets / examenopdracht (1 cursusdag)

Uitgangspunt voor de orgelbouw-technische cursusdelen is het bestaande lesmateriaal van de cursus orgelbouw zoals verzorgd door de Stichting 'Hout & Meubel'; uiteraard aangevuld, uitgebreid en geactualiseerd. De modules kunnen onafhankelijk van elkaar gevolgd worden.

Dat maakt het mogelijk dat elk jaar nieuwe cursisten instappen en starten met de opleiding. Het is de bedoeling dat de cyclus na het 4^e jaar weer opnieuw van start gaat. Elke module wordt afgesloten met een toets en/of een examenopdracht. Het examen wordt afgenomen door beide cursusleiders. Basiskennis is een vereiste voor een getuigschrift. Cursisten die zich verder willen verdiepen kunnen 'extra punten te scoren' met aanvullende opdrachten. Na het met succes volgen/afmaken van de 4 modules ontvangen de cursisten een getuigschrift met vermelding voor welke onderdelen en op welk niveau ze de cursus hebben afgerond.

De opleiding is in eerste instantie toegankelijk voor medewerkers van VON-leden, leden van CvON en loto-studenten. Bij voldoende ruimte kunnen bepaalde onderdelen ook gevolgd worden door externe belangstellenden, die interesse hebben in onderdelen van de cursussen.